

УДК 811.161.2'42:821.161.2Шевчук(045)
DOI 10.35433/philology.2(100).2023.195-207

МОРФОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНАЛІТИЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. ШЕВЧУКА)

Н. В. Маслюк*

Статтю присвячено аналізу морфологічної структури та семантико-синтаксичної сфери функціонування одного з різновидів синкретичних сполучних засобів – аналітичних одиниць – в ідіостилі Валерія Шевчука.

Досліджено специфіку синкретизму сполучникових поєднань на матеріалі творів "Дім на горі", "На полі смиренному", "Око прірви", "Початок жаху", "Привид мертвого дому", "Три листки за вікном". Аналіз частиномовної належності та значеннєвий потенціал структурних компонентів аналітичних одиниць зроблено за п'ятьма лексикографічними джерелами.

Проаналізовано морфологічну структуру та виокремлено твірні моделі досліджуваних синкретичних сполучних засобів. Схарактеризовано семантико-синтаксичний потенціал виокремлених Л. В. Шитик на основі типології К. Г. Городенської аналітичних одиниць – сполучних засобів, уживаних у синкретичних складних реченнях. Кожен різновид сполучникових поєднань співвіднесено з відповідним різновидом синкретичного складного речення (із причиново-наслідковою зумовленістю, відношенням часової послідовності, протиставно-допустовим значенням) чи із синтаксичним варіантом простого ускладненого речення. Активність функціонування сполучникових поєднань та особливості їх семантико-синтаксичного вияву підтвержені прикладами з творів письменника. Найбільш частотно представлені в ідіостилі автора сполучні засоби **а відтак** – у реченнях зі значенням послідовності дії чи узагальнення думки, висловленої в попередній частині; **і від того** – у конструкціях з причиново-наслідковим значенням; **і навіть** – для надання реченню відтінку несподіваності, підсилення протиставно-допустового зв'язку. Засвідчено розширення меж варіативності застосування аналітичних одиниць на сучасному етапі розвитку мови. З'ясовано різновиди синкретичних складних речень, притаманних творчості В. Шевчука, – сурядні за формою і підрядні за змістом та сурядно-підрядні за формою та значенням. Визначено кількісні показники частотності вживання кожного сполучного засобу.

Ключові слова: аналітичні одиниці, сполучникові поєднання, синкретичні сполучні засоби, причиново-наслідкова зумовленість, відношення часової послідовності, протиставно-допустове значення, твори В. Шевчука.

* аспірантка кафедри
українського мовознавства і прикладної лінгвістики
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького)
masluk.natalia@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9746-6039

MORPHOLOGICAL STRUCTURE AND SEMANTIC-SYNTAX POTENTIAL OF ANALYTICAL UNITS (ON THE MATERIAL OF V. SHEVCHUK'S NOVELS)

Maslyuk N. V.

The article is devoted to the analysis of the morphological structure and the semantic-syntactic sphere of functioning of one of the varieties of syncretic connecting means – analytical units – in the idiostyle of Valerii Shevchuk.

The specificity of the syncretism of conjunctions is studied on the material of the novels "House on the Mountain", "On the Humble Field", "Eye of the Abyss", "The Beginning of Horror", "The Ghost of the Dead House", "Three Leaves Outside the Window". The analysis of part of speech belonging and the meaning potential of structural components of analytical units is made by five lexicographic sources.

The morphological structure of the studied syncretic connecting means was analyzed and the creative modes of them were identified. The semantic-syntactic potential of analytical units, selected by L. V. Shityk, based on the typology by K. G. Horodenska – connecting means used in syncretic composite sentences, is characterized. Each type of conjunctive combination is correlated with the corresponding type of syncretic composite sentence (with causative consecutive interrelation, relation of time sequence, disjunctive-concessive meaning) or with a syntactic variant of a simple complicated sentence. Frequency of the conjunctive combinations' the functioning and the peculiarities of their semantic and syntactic manifestation are confirmed by examples from the writer's novels. The most frequently presented in the author's idiostyle are the conjunctions **а відтак** – in the sentences with the sequence of action or generalization of the thought expressed in the previous part, **і від того** – in the constructions with the causative-consecutive meaning, **і навіть** – to give the sentence a tinge of unexpectedness, to strengthen the disjunctive-concessive connection. The types of syncretic complex sentences inherent in V. Shevchuk's novels have been clarified-subordinate in form and subordinate in content and subordinate-coordinate in form and meaning. Quantitative indicators of the frequency of use of each conjunctive are determined.

Keywords: analytical units, conjunctive combinations, syncretic conjunctions, causative consecutive interrelation, relation of time sequence, disjunctive-concessive meaning, V. Shevchuk's novels.

Постановка наукової проблеми.

Сучасна система сполучників зазнала кількісних і якісних змін унаслідок тривалого історичного процесу. На думку К. Г. Городенської, у змістовому плані ці зміни породжені потребами в урізноманітненні системи сполучних засобів для точнішого вираження ними семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами складного речення. Що ж до динамічності складу сполучників, то обмеженість власне сполучникових ресурсів спричинила застосування аналітичного способу для збагачення їхньої системи [6: 141–142]. Це, зокрема, зумовило утворення сполучникових поєднань або аналітичних одиниць – сполук, у складі яких є сурядний / підрядний сполучник та граматикалізований елемент (конкретизатор семантико-синтаксичних відношень) [3: 309; 16: 110; 18: 56].

А. П. Загнітко зауважує, що морфологічний аналітизм є похідним від синтаксичного, тому він має безпосередній стосунок до синтаксису. Крім того, науковець зазначає, що сполучники перебувають в інтерпозиції стосовно членів речення чи предикативних частин, семантико-синтаксичні відношення яких вони виражають [8: 162]. Цей факт уможливає використання аналітичних одиниць (сполучникових поєднань) [16: 118] у ролі сполучних засобів у синкретичних складних реченнях, оскільки вони уточнюють значеннєві зв'язки між предикативними частинами, а також між членами речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві кілька останніх десятиліть активно обговорюваними є питання зі сфери синкретизму в граматиці.

У дослідженнях І. Р. Вихованця [3; 4], К. Г. Городенської [4; 6], А. П. Загнітка [8; 9] представлено новітні підходи до визначення частиномовної належності слів, їхніх граматичних особливостей із погляду взаємозв'язків між морфологією та синтаксисом. Питання синкретизму речень та формальних показників їхніх семантико-синтаксичних значень – сполучних засобів – розглянуто в монографіях К. Г. Городенської [6], О. В. Ковтун [10], Р. О. Христіанінової [15], А. В. Шитик [16], дисертаційній роботі Н. Ю. Ясакової [19].

Новітні підходи до класифікації сполучників реалізовані К. Г. Городенською в "Грамматичному словнику української мови: Сполучники". У своєму доробку дослідниця виокремила за типом синтаксичного зв'язку, окрім традиційних груп сурядності, підрядності, сполучники, позначені синкретизмом ознак, – сурядності-підрядності та підрядності-сурядності. Увесь масив досліджуваних одиниць систематизовано за їхніми граматичними функціями, визначено позиції в структурі простого і складного речення, з'ясовано особливості вираження ними семантико-синтаксичних відношень [5: 3]. З опертям на типологію сполучників, розроблену К. Г. Городенською, А. В. Шитик класифікувала сполучні засоби, уживані в синкретичних складних реченнях, виокремивши десять груп сполучних засобів [16: 120–122], із яких лише одна – власне сполучники – докладно проаналізована в окремих монографіях та лексикографічному виданні [2; 5; 6; 10].

З огляду на це основну проблему наразі вбачаємо в доборі та аналізі фактичного матеріалу, що ілюструватиме функційні можливості вживаних у синкретичних складних реченнях сполучників чи їхніх еквівалентів у формально-граматичному та семантико-синтаксичному планах.

Перспектива подальшого лексикографічного опису спонукає до ретельного вивчення особливостей функціонування аналітичних одиниць як синкретичних сполучних засобів, оскільки синкретизм змістового плану синтаксичних конструкцій уможливорює врізноманітнення системи засобів зв'язку предикативних частин.

Мета дослідження – визначення структурно-морфологічних моделей і з'ясування семантико-синтаксичного потенціалу аналітичних одиниць на матеріалі лексикографічних джерел та літературного матеріалу.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) описати морфологічні моделі синкретичних сполучникових поєднань на основі лексикографічних джерел;

2) з'ясувати специфіку семантико-синтаксичного функціонування аналітичних одиниць на матеріалі творів Валерія Шевчука;

3) виявити кількісні показники вживання означених сполучних засобів в ідіостилі письменника.

Лексикографічний аналіз аналітичних одиниць зроблено за п'ятьма джерелами: "Словником української мови" в 11 тт., "Словником української мови" в 20 тт., "Великим тлумачним словником української мови", "Словарем української мови" за редакцією Б. Грінченка, "Грамматичним словником української мови: Сполучники" К. Г. Городенської.

Літературним матеріалом слугують приклади речень, дібрані з творів В. Шевчука "Дім на горі", "На полі смиренному", "Око прірви", "Початок жаху", "Привид мертвого дому", "Три листки за вікном".

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних мовознавчих дослідженнях сполучники потрактовані як неоднорідний тип слів-морфем [4: 329]. Обслуговування сполучниками сфери речення визначає їхні кваліфікаційні ознаки та функційну специфіку:

двомісність / інтерпозиція між предикативними частинами в складному реченні або їхніми конденсатами (найчастіше однорідними членами речення) у простому ускладненому реченні; вираження синтаксичних форм зв'язку – сурядності чи підрядності (на основі ознак граматичної рівноправності / нерівноправності поєднаних частин); вияв смислових відношень чи вказівка на них; надпредикативний статус [6: 17–19; 9: 11].

Вивчення речення з погляду єдності формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та власне семантичного (комунікативного) підходів розширило межі класифікації як синтаксичних реченневих конструкцій, так і засобів зв'язку [4; 8; 15; 17]. Сучасні синтаксисти констатують відмову від різкого протиставлення сурядного і підрядного зв'язку в межах складного речення, натомість засвідчують формат їх семантичного зближення [16: 259]. Оскільки ознаки сурядності та підрядності можуть бути по-різному синтезовані на формальному і значеннєвому рівнях речення, науковці виокремлюють різні типи перехідних конструкцій [14: 150–151; 15: 285–289; 16: 263]. На думку Л. В. Шитик, до переліку речень перехідного типу зі сполучниковим зв'язком належать такі структурно-семантичні різновиди:

- 1) складні речення, сурядні за формою і підрядні за значенням;
- 2) складні речення, підрядні за формою і сурядні за значенням;
- 3) складні речення, сурядно-підрядні за формою та значенням.

У межах кожного з типів дослідниця виокремила різновиди речень, у яких по-різному скомбіновано формальні виразники зв'язку і семантико-синтаксичні відношення [16: 263–276]. З огляду на це, особливої уваги потребують сполучні засоби, що постають маркерами значеннєвості в синкретичних реченнях.

Уточнені з погляду сучасних підходів відомості про склад засобів зв'язку

зумовляють таку їх класифікацію: власне сполучники, сполучникові поєднання (комбінація сполучника і конкретизатора / т. зв. граматикизованого елемента), аналоги сполучників (конкретизатори без сполучників) [17: 142–143].

У сучасній граматиці з-поміж усіх сполучних засобів, уживаних у синкретичних складних реченнях, класифікованих Л. В. Шитик згідно з типологією сполучників, що розроблена К. Г. Городенською [6], виявлено 14 сполучникових поєднань – аналітичних одиниць: *а тому, і тому, і через те, і через це, і від того, а відтак, і тоді, і потім, і навіть, та незважаючи на це, та все-таки, та зате, але однак, а проте* [16: 120–123]. У ролі конкретизаторів у зазначених одиницях використані частки, прислівники, модальні слова, займенники тощо [4: 347; 17: 143].

В українській граматиці сполучники традиційно диференційовані на прості, складні та складені [4: 143]. На переконання мовознавців, саме складені сполучні засоби є активно поповнюваними в різних стилях мовлення, оскільки розширення класів службових слів відбувається "за рахунок формування їхніх аналогів, еквівалентів, а також тих слів, що в поодиноких випадках виконують відповідну функцію" [8: 165].

За походженням розрізняють сполучники первинні (непохідні) та вторинні (похідні). Вторинними є сполучники, утворені від різних частин мови за допомогою різних способів [4: 347–348].

Структурно-морфологічний підхід до лексикографічного аналізу аналітичних одиниць уможливив виокремлення їхніх твірних моделей:

1) "простий первинний сполучник сурядності + частка": *і навіть*;

2) "простий первинний сполучник сурядності + прислівник": *а тому, і тому, а відтак, і тоді, і потім*;

3) "простий первинний сполучник сурядності + первинний / вторинний прийменник + вказівний займенник у

род. в. / зн. в. одн.": *і від того, і через те, і через це, та незважаючи на це;*

4) "простий первинний сполучник сурядності + складний / простий вторинний сполучник": *та все-таки, а проте, та зате, але однак.*²¹

Тож з огляду на структуру та походження, усі аналітичні одиниці (сполучникові поєднання) є складеними і вторинними (похідними).

Значеннєвий аналіз структурних компонентів аналітичних одиниць дає підстави зробити висновки щодо особливостей їх семантико-синтаксичного функціонування.

Досліджуючи складносурядні речення закритої структури, І. Р. Вихованець визначає сполучний засіб, утворений з асемантичного сполучника *і* та граматикалізованого елемента на зразок *тому, все ж, тільки, навіть* як сполуку з різнофункційними компонентами. Асемантичний сполучник (*і, й, а, та* в значенні *і*), що є компонентом сполучного засобу, слугує для поєднання сурядних частин, а граматикалізовані елементи окреслюють семантико-синтаксичні відношення, залежно від лексичного наповнення предикативних частин [3: 309–310]. Така функційна характеристика аналітичних одиниць, а також похідний характер вторинних сполучників *і* їхня здатність до перенесення в іншу семантико-синтаксичну сферу є визначальними чинниками синкретизму в системі складних речень та сполучних засобів, що їх обслуговують [16: 133; 16: 228–229].

Під час лексикографічного аналізу виявлено, що жодне з джерел не містить статей про аналітичні одиниці в ролі сполучників, окрім *і навіть*, який поданий К. Г. Городенською в "Граматичному словнику української мови: Сполучники". Водночас у цьому словнику знаходимо приклади вживання аналізованих нами сполучних засобів як периферії до

ядерної площини сполучників із сурядною семантикою: *і, а, та* [6].

У сучасних мовознавчих дослідженнях уживання сполучного засобу *і навіть* співвіднесене в межах складносурядного речення із градаційно-приєднувальним зв'язком [2: 126-127, 16: 236]. К. Г. Городенська характеризує його як вторинний, складений сполучник сурядності, виразник градаційних семантико-синтаксичних відношень, покликаний підсилювати виражену ознаку [6: 87]. Градаційні семантико-синтаксичні відношення фіксуємо за вживання цього сполучного засобу в реченнях з однорідними членами речення, де вони мають підсилювальний, а подеколи уточнювальний відтінок, напр.: *Ісакій не пручався, покійно схилився перед ігуменом і навіть не скрикував, коли на спину йому лягала палиця* ("На полі смиренному"). *Вийшов від отця ігумена зворушений і навіть уражений* ("Початок жаху").

У словнику Бориса Грінченка [7] відсутні будь-які пояснення щодо комплексного використання *навіть* (подано як прислівник) та сполучника *і*. В інших лексикографічних джерелах зазначено, що частка *навіть* може бути вжита в значенні сполучника з метою приєднання членів речення або частин складного речення, надаючи висловленню відтінку підсилення значення [1: 552, 13: 1708] або семантики несподіваності [12: 5: 35]. У творах В. Шевчука наявні приклади вживання аналізованої аналітичної одиниці в обох значеннєвих відтінках: *Ми крутнулися на підборах: перед нами стояв дід у два обхвати, з вусами, з підвусниками, його забите снігом обличчя було таке червоне, ніби розпечений казан, і навіть сніг не міг потемнити його чавунного жару* ("Привид мертвого дому") – несподіваності. *Пісок оточував мене звідусіль, і навіть небо в цей мент видалося жовтим, тобто піщаним* ("Привид мертвого дому"). *В голові їй почали плестися всілякі химери, і навіть зараз, коли вона така стара і*

²¹ Див. інше тлумачення статусу сполучних засобів *все-таки, проте, зате, однак* [11: 619; 16: 114].

ветха, їй соромно за них... ("Дім на горі") – доповнення.

Крім того, у досліджуваному художньому матеріалі віднайдено приклади вживання *і навіть* у значенні, не зафіксованому в жодному зі словників, – підсилення протиставно-допустового відтінку, напр.: *Було вже то через двадцять років по тому, і навіть тоді він не зразу пішов із галявини, а довго стояв* ("Дім на горі") – пор.: **Хоч** було вже то через двадцять років по тому, **і навіть** тоді він не зразу пішов із галявини, а довго стояв – сполучення *і навіть* за семантикою тотожне протиставному сполучникові *але* з часткою *й*, є виразником підсилення протиставно-допустового значення. У реченні *Бачив він людей з чорними обличчями, і навіть роти їхні всередині були чорні* ("На полі смиренному") *і навіть* є маркером приєднувально-градаційних відношень між предикативними частинами.

За моделлю "простий первинний сполучник + прислівник" утворено сполучникові поєднання *а тому, і тому, а відтак, і тоді, і потім*.

Прислівник *тому* має значення "унаслідок чого-небудь, через те, того" і вказує на причину дії. Аналіз прикладів уживання сполуки *а тому*, наведених у лексикографічних джерелах, засвідчує, що аналітична одиниця може мати також наслідкове, висновкове значення, що випливає з попереднього речення, маркує значення результату дії, зазначеної в попередній частині [1: 1254; 6: 13; 12: 10: 184], напр.: *Вона боялася залежності від кого б то не було, а тому навіть навчилася писати лівою рукою на випадок, якщо раптом права перестане її слухатися* [6: 14]. Прикладів уживання зазначеного сполучникового поєднання у творах В. Шевчука не знайдено.

Для підсилення вказівки на причиновий зв'язок (як між однорідними членами речення, так і між предикативними частинами) також може бути вживана аналітична одиниця *і тому* [1: 1254; 12: 10: 184],

напр.: *Володимир уже не міг стриматися й мусив засміятися до тих настобурчених і тому смішних очей* ("Дім на горі"). У сучасних мовознавчих розвідках аналізоване сполучникове поєднання також кваліфікують як сполучник із приєднувально-підсилювальним значенням та вказівкою на наслідок дії в складних реченнях причиново-наслідкової зумовленості [16: 264]. Саме в такому значенні зафіксовано приклад у доробку В. Шевчука: *Ми іли борці, сидячи один супроти одного, і я відчув, що мій супутник хоче говорити. Але нітвився, і тому я, відчуваючи нову історію, насторожився і став непомірне чемний та приязний* ("Три листки за вікном").

Прислівник *відтак* традиційно уживаний у значенні "після чого-небудь". За умови використання його в складі сполуки *а відтак*, постає в ролі сполучного засобу зі значенням "потім, далі, затим", який поєднує однорідні члени речення (зокрема однорідні присудки) чи частини складного речення [1: 141; 7: 1: 231; 12: 1: 647; 13: 453]. У творах В. Шевчука аналітичний сполучний засіб ужитий зі значенням послідовності дії в часі між однорідними додатками, присудками, у складному реченні, напр.: *Там зустрине мене запах рідних трав, а відтак добрий затишок отчого дому* <...> ("Три листки за вікном"); *Може, тому недовгий вік йому судився: десять років прожив блаженний у монастирі, а відтак і помер* (Там само); <...> *моя книга, яка згоріла в пожежі, не лишиться безвісною тій вишній силі, а перейде за законом перетворення у її відання, а відтак той, кому це потрібно, потім нею належно скористується* <...> (Там само). Крім того, словники обґрунтовують уживання сполуки *а відтак* у значенні, близькому до слова «значить» – як підсумок, узагальнення думки, висловленої в попередній частині конструкції [1: 141; 12: 3: 649; 13: 1171], що й спостерігаємо в художньому доробку автора, напр.: *Я*

заплющив очі, **а відтак** став двічі невидимий ("Три листки за вікном"); Сидів на дні того моря, оповитий звідусіль незмірною товщею, сидів, заглухнувши од несусвітнього накоту, **а відтак** і серед тиші <...> (Там само).

Прислівником *потім* з основним значенням "після чого-небудь" найчастіше послуговуються для позначення послідовності в часі [1: 903; 7: 3: 378; 12: 7: 410]. У разі його вживання в складі сполуки і *потім* набуває відтінку значення "через деякий час, іншим разом; згодом, пізніше" [там само]. У словнику Б. Грінченка аналізовану аналітичну одиницю в одному з прикладів ужито в значенні сполучника "впрочемъ" [7: 3: 378], що корелює в сучасному мовленні зі словом *втім / утім* (найчастіше у ролі вставного слова) та сполучниковими поєднаннями *а проте, але проте*. В аналізованому художньому матеріалі випадків функціонування *і потім*, співвідносних із такими семантичними характеристиками, не виявлено. Дібрані з творів В. Шевчука приклади найчастіше засвідчують уживання аналізованої сполуки в складному та простому реченнях зі значенням "згодом, пізніше", напр.: *Люди витовкли в нашому дворі всю траву, і потім у ньому цілий день чувся запах смерті <...>* ("Привид мертвого дому"); *З тим-таки острахом вибралася вона на нараду і потім іще раз, коли вони мали зійтися й прибрати в школі* ("Дім на горі").

Лексикографічні джерела констатують використання в реченні прислівника *тоді* як повнозначного слова з часовою семантикою: "колись, у той час, у той самий момент, за таких обставин" та ін., а також фіксують уживання як співвідносного слова до сполучників *коли, як, якби* або як частини складеного підрядного сполучника *тоді як*, що поєднує часові речення з відтінком протиставлення чи допустовості [1: 1253; 7: 4: 271; 12: 10: 171]. Приклади, наведені у п. 2 всіх аналізованих словникових статей (крім

лексикографічної праці Б. Грінченка), підтверджують використання сполучного засобу і *тоді* зі значенням одночасності дії чи послідовності дії (одразу одна за одною) [там само]. Семантику послідовності, черговості дії демонструє цей аналітичний сполучник і в творах В. Шевчука, функціуючи в складних реченнях або, частіше, у парцельованих конструкціях, напр.: *Сиротюк бігав за братом слідом, він часто падав, і тоді лід тонко, з чудовим схлипом тьохкав і тріщини розбігалися по ньому, як блискавки в грозу* ("Привид мертвого дому"); *І ночі вже більше не буде, і не буде потреби в світлі світильника, ані в світлі сонця, бо освітить усіх нас Господь Бог – ось він початок Вічного Царства. І тоді нарешті зникне почуття нереальності світу <...>* ("Початок жаху").

Отже, аналітичні сполучні засоби *а відтак, і потім, і тоді* вказують на відношення часової послідовності [16: 265], надаючи реченням незначних семантичних відтінків в означених межах.

Синкретичні сполучні засоби *і від того, і через те, і через це, та незважаючи на це*, утворені поєднанням простого первинного сполучника сурядності, первинного чи вторинного прийменника та вказівного займенника у родовому або в знахідному відмінку однини, переважно виводимо зі значення кожного з компонентів або певної їх сукупності.

Аналіз аналітичних одиниць *і від того, і від цього* за їхніми складниками засвідчує, що поєднання компонентів і використання їх у ролі сполучних засобів зумовлюють уживання як аналога сполучника *отже* чи сполучникового поєднання *а тому* [1: 487; 13: 4: 7; 14: 1206], тобто за значенням вони наближаються до "тому, через те" чи вказують на висновок, що випливає з попереднього речення [12: 1: 2; 12: 5: 805]. К. Г. Городенська характеризує складений сполучник підрядності *від*

того що як виразник причинових семантико-синтаксичних відношень [5: 59]. У творах В. Шевчука найчастіше вживані *і від того, і від цього* з причиново-наслідковим значенням у складному реченні, зрідка – в парцельованих конструкціях та між однорідними присудками (такі випадки не зафіксовані в словниках), напр.: *Почав з натугою підводитися з-за столу, спираючись руками об залиті трунком дошки, і від цього рипіли йому м'язи й кістки* ("Три листки за вікном"); *Знову напливало на нього оте гидке, і знову відходила вона зі сльозами, почорніла й опечалена, хіба вряди-годи лице в його бік повертала; ні, не осуджувала його за брутальні й непоштиві слова, а тільки жаліла. І від того ще більше несамовитів він <...>* ("На полі смиренному"); *Падала їм на голови й плечі світлотінна мережа, і вони, зловлені в ту мережу, ставали посмуговані і від того трохи незвичайні* ("Дім на горі").

Пояснення вживання аналітичних одиниць *і через те, і через це* наведено в статті до прийменника "через" у кількох лексикографічних джерелах. У "Словарі" Б. Грінченка значення сполучення *через те* з'ясовано як тотожне до "поэтому, потому, оттого" [7: 4: 455], що засвідчує надання сполучному засобові семантики причиновості. В інших джерелах *через те (це)* за значенням аналогічне до сполучника *тому*, тобто також є виразником причинових відношень [1: 1598; 12: 11: 304]. У "Граматичному словнику" К. Г. Городенської значення цієї сполуки проаналізовано в складі причинового сполучника підрядності *через те що* [5: 260-261], однак не подано прикладів уживання спільно зі сполучником сурядності *і*. У творах В. Шевчук уживає аналізовані сполучні засоби на межі предикативних частин складного синкретичного речення, а також між однорідними присудками: *Затоплений ледве не по коліна в bagno, і через те здавалося, що він на потворно коротких ногах* (Там само);

Жінка перш за все – життя творителька і через це благословенна богом... ("На полі смиренному"); *Я ж був невпевнений і через те обережний* ("Три листки за вікном").

Аналітичний сполучний засіб *та незважаючи на це* не має пояснення своїх складників, а також прикладів застосування в мовленні у словнику Б. Грінченка, окрім прийменника *на* як указівки на предмет, до якого звернено дію (зокрема, *на це* або *на те*) [7: 2: 460]. *Незважаючи на* подано в інших лексикографічних джерелах як прийменник, уживаний на позначення предметів, понять чи явищ, усупереч яким відбувається дія [1: 761; 12: 5: 311; 13: 1882]. У словниках зафіксовано також приклади вживання сполучника *незважаючи на те що* зі значенням "незалежно від чого-небудь, попри що-небудь" [13: 1882] та в значенні підрядного сполучника допустовості, зокрема з допустово-обмежувальним значенням [5: 133]. Що ж до сурядного сполучника *та*, К. Г. Городенська визначає можливість приєднання ним підрядної детермінантної частини до головної частини складнопідрядного речення з метою надання сполучникові підрядності більшої виразності [5: 214]. Аналіз семантики компонентів зумовлює висновок про те, що аналітична одиниця може мати протиставно-допустове значення. Прикладів її вживання ні в лексикографічних джерелах, ні в творах В. Шевчука не виявлено.

Синкретичні сполучні засоби *та все-таки, а проте, та зате, але однак* утворені поєднанням простого первинного сполучника сурядності (*а, та, але*) та складного (*проте, зате, все-таки*) чи простого вторинного сполучника (*однак*). Ця група аналітичних одиниць найменше представлена у творах В. Шевчука, зокрема, зафіксовано лише два приклади їх уживання.

На думку А. В. Шитик, граматицизований елемент *все-таки* постає засобом вираження семантико-синтаксичних відношень допустовості

в синкретичних складних реченнях [16: 275]. Лексикографічні джерела характеризують *усе-таки* як сполучник, уживаний найчастіше разом з *і, а, та, але* для поєднання речень із протиставно-допустовим значенням [1: 207; 7: 4: 243; 12: 1: 766; 13: 550]. В. Шевчук послуговується аналізованим сполучним засобом зрідка. У творах віднайдено лише один випадок його використання в парцельованій конструкції, напр.: <...> *я раптом розсердився на самого себе, адже, певне, в мене в голові шиш чи заскочили ролики за шарики <...> **Та все-таки** ця зустріч напрочуд мене вразила, і я все-таки, йдучи дорогою, не міг не думати про те <...>* ("Привид мертвого дому").

Аналітична одиниця *а проте* в "Словарі" Б. Грінченка представлена зі значенням "між тим, однак" [7: 3: 484], що демонструє часову та протиставну семантику. В інших лексикографічних джерелах сполучний засіб схарактеризовано як виразник протиставного зв'язку між предикативними частинами складносурядного речення або однорідними членами речення в простому, його значення аналогічне до *але, та, однак*. Словники фіксують також можливість вираження ним протиставно-допустової семантики в складнопідрядному реченні та функціонування в ролі вставного слова [1: 1172; 12: 8: 311]. У "Грамматичному словнику" констатовано вживання сполучника *а* на початку головної частини "складнопідрядного допустово-протиставного речення, що починається сполучниками *проте, зате, однак*" для увиразнення протиставного значення. Речення, які не мають формального показника допустовості, дослідниця трактує як частини складносурядного речення [5: 12]. Зафіксований у творі В. Шевчука приклад речення, у якому вжито аналізований сполучний засіб, на нашу думку, тяжіє до вираження протиставно-допустової семантики, хоч допустовий сполучник у ньому відсутній, напр.: *Вже все своє*

*виплакала, через що її млосні очі були трохи підпухлі, **а проте** личко із ластовинням коло носа й на носі ніби й невимте* ("Привид мертвого дому"). – пор.: ***Хоч** вже все своє виплакала, через що її млосні очі були трохи підпухлі, **а проте** личко із ластовинням коло носа й на носі ніби й невимте.*

Компоненти сполучного засобу *та зате* мають виразну протиставну семантику, що підтверджують словникові статті. Сполучник *зате* за значенням подібний до *проте, однак*. Він може бути вживаний разом з іншими протиставними сполучниками (*а, але, та*) для поєднання предикативних частин речень або членів речень, протиставлених одне одному за змістом, із посиленням компенсувальної семантики [1: 427; 12: 3: 344; 13: 1061]. Наведені до словникових статей приклади засвідчують також уживання аналітичної одиниці в реченнях із протиставно-допустовою семантикою, у яких наявний формальний показник допустовості або ж відповідна семантика може бути відтворена за змістом, напр.: ***Хоч** погано, **та зате** довго. Невелика хата у Пріськи Чураїхи, **але зате** порядна, біла. – пор. **Хоч** невелика хата у Пріськи Чураїхи, **але зате** порядна, біла* [12: 3: 344; 13: 1061].

Аналітична одиниця *але однак* подібна за значенням до попередньо проаналізованої. У "Словарі" Б. Грінченка наявне відмінне від інших лексикографічних джерел трактування складників означеного сполучного засобу з погляду морфологічної належності. Компонент *але* потрактовано як сполучник або частку зі значенням "но, однак, впрочемъ", *однак* визначено як прислівник із протиставним значенням, хоч наведений приклад засвідчує використання його в ролі сполучника в реченні з протиставно-допустовими відношеннями, напр.: ***Хоча** він був і вдовець, **однак** же любив закликаати до себе веселих гостей* [7: 3: 40]. Інші словники фіксують

можливість сполучників *але* та *однак* виражати протиставне значення між граматично рівноправними частинами в складносурядному реченні або між однорідними членами речення, а також при протиставленні головної частини підрядній допустовій [1: 21; 1: 828; 12: 1: 33; 12: 5: 631; 13: 35; 13: 2061].

Аналогічно до аналітичної одиниці *а проте* у "Грамматичному словнику" подано приклади вживання синонімії за значенням сполучних засобів *але зате, але проте, але однак, та проте, та зате, та однак* як таких, що приєднують головну частину складнопідрядного допустово-протиставного речення, посилюючи протиставне значення, за наявності формального показника допустовості – сполучників *хоч, нехай* та ін. У разі його відсутності, речення з означеними аналітичними одиницями, на думку К. Г. Городенської, варто трактувати як складносурядні з протиставними семантико-синтаксичними відношеннями [5: 34; 5: 215].

У зв'язку з цим варто згадати про новітню класифікацію речень. Л. В. Шитик зараховує конструкції, у яких використано проаналізовані в цій статті аналітичні одиниці, до синкретичних складних речень, сурядних за формою і підрядних за змістом та сурядно-підрядних за формою і змістом. У складних реченнях, сурядних за формою і підрядних за значенням, синтезовано формальні показники сурядності (сполучник сурядності *і*) та семантичні особливості підрядності (підпорядкованість однієї предикативної частини іншій). Засобами зв'язку в таких конструкціях є аналітичні одиниці *і тому, і через те (і через це), і від того, а тому* (у реченнях зі значенням причиново-наслідкової зумовленості) та *а відтак, і (а) тоді, і потім* (у реченнях із відношенням часової послідовності).

Складні речення, сурядно-підрядні за формою та значенням, поєднують формальні і семантико-синтаксичні показники сурядності та підрядності,

властиві обом типам складних речень. Сполучні засоби *та незважаючи на це, та все-таки, та зате, але однак, а проте, і навіть* є маркерами протиставно-допустового різновиду означеної групи синкретичних речень [16: 264-276].

Укладений корпус ілюстративного матеріалу – 180 прикладів уживання аналітичних одиниць у творах В. Шевчука. Найбільше представлені сполучні засоби *а відтак* – 46 одиниць (25,6 %), *і навіть* – 46 одиниць (25,6 %), *і від того* – 40 одиниць (22,2 %). Менш кількісним є використання сполук *і через те* – 14 одиниць (7,8 %), *і тоді* – 13 одиниць (7,2 %), *і через це* – 12 одиниць (6,7 %). Мало вживаними є такі сполучні засоби: *і потім* – 3 одиниці (1,7 %), *і від цього* – 2 одиниці (1,2 %), *і тому* – 2 одиниці (1,2 %), *та все-таки* – 1 одиниця (0,6 %). Крім того, деякі аналітичні одиниці (*а тому, але однак, та зате, та незважаючи на це*) зовсім не представлені у творах письменника.

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, лексикографічний аналіз уможливив з'ясування структурно-морфологічного складу аналітичних одиниць, а також особливостей їх семантико-синтаксичного вияву. Морфологічна структура аналізованих сполучникових поєднань не надто різноманітна, представлена чотирма основними моделями.

Контамінація презентованих ними семантико-синтаксичних відношень уможливила їх функціонування в межах синкретичних складних речень. Ілюстративний матеріал засвідчив розширення меж варіативності застосування аналізованих сполучних засобів на сучасному етапі розвитку мови.

Визначення кількісного вияву аналітичних одиниць у творчому доробку В. Шевчука та з'ясування синтаксичних умов їх функціонування сприяли з'ясуванню різновидів синкретичних речень, притаманних його творчості. З'ясовано, що письменник надає перевагу складним

реченням, сурядним за формою і підрядним за змістом, та складним реченням, сурядно-підрядним за формою та значенням. Про це свідчить висока частотність уживання сполучних засобів *а відтак*, *і навіть*, *і від того*. Виявлено також не засвідчене в словниках уживання аналітичних одиниць *і навіть* у реченнях із

протиставно-допустовим значенням, *і від того* – як маркера причиново-наслідкової семантики між однорідними присудками.

Застосування лексикографічного аналізу для фіксації явищ перехідності інших різновидів синкретичних сполучних засобів уможливає перспективу наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Весельська Г. С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ–початку ХХІ ст.: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2014. 159 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15555/>. (дата звернення: 23.03.2023).
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 365 с.
4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. – Київ: Пульсари, 2004. 398 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000844>. (дата звернення: 18.03.2023).
5. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники. Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. 340 с.
6. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
7. Грінченко Б. Словарь української мови: в 4-х тт. / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. URL: <http://hrinchenko.com/>. (дата звернення: 10.02.2023).
8. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2014. 480 с. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/160>. (дата звернення: 20.03.2023).
9. Загнітко А. П. Функційно-лексикографічна граматика службовості. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко.* – Донецьк: ДонНУ, 2012. Вип. 24. С. 8–15. UR: http://litmisto.org.ua/?page_id=9327. (дата звернення: 19.01.2023).
10. Ковтун О. В. Функціонально-семантична кореляція сполучників і сполучних комплексів у сучасній українській літературній мові: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2014. 144 с. URL: <https://press.vntu.edu.ua/index.php/vntu/catalog/download/79/135/156-1?inline=1>. (дата звернення: 22.02.2023).
11. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
12. Словник української мови: в 11 тт. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/>. (дата звернення: 17.03.2023).
13. Словник української мови: у 20 тт. Томи 1–13. URL: <https://sum20ua.com/>. (дата звернення: 23.03.2023).
14. Христіанінова Р. О. Асемантичні сполучники і (й), а в складносурядних та синкретичних сурядно-підрядних реченнях. *Мова: класичне – модерне – постмодерне.* 2019. No. 5. С. 139–157. URL: <http://lcmp.ukma.edu.ua/article/view/197080>. (дата звернення: 15.02.2023).

15. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
16. Шитик Л. В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.
17. Шитик Л. В. Феномен синкретизму в проєкції на мовні рівні. *Вісник Черкаського університету. Серія "Філологічні науки"*. Черкаси. 2009. Вип. 169. С. 132–145. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/2167/>. (дата звернення: 10.03.2023).
18. Шитик Л. В. Функційні аналоги сполучників: статус, типологія. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. Київ: Міленіум, 2018. Вип. 292. С. 54–66. URL: <http://dglib.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8052>. (дата звернення : 04.03.2023).
19. Ясакова Н. Ю. Граматична семантика аналітичних сполучників підрядності у структурі складного речення: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 20 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6515>. (дата звернення: 17.02.2023).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy: 250000. (2005). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000]. / uklad. ta holov. red. V. T. Busel Kyiv; Irpin: Perun, 1728 p. [in Ukrainian].
2. Veselska, G. S. (2014). Novi yavvyshcha u funktsionuvanni suriadnyh spoluchnykiv v ukrayinskiy movi kintsya XX – pochatku XXI st. [New phenomena in the functioning of conjunctive conjunctions in the Ukrainian language of the late XX – early XXI centuries]: monohrafiya. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZHDU, 159 p. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/15555/>. (reference date: 23.03.2023). [in Ukrainian].
3. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrayinskoyi movy. Syntaksys [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Naukova dumka, 368 p. [in Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainiskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language]. Kyiv: Pulsary, 398 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000844>. (reference date: 18.03.2023). [in Ukrainian].
5. Horodenska, K. H. (2007). Hramatychnyi slovnyk ukrainiskoi movy: Spoluchnyky [Grammatical dictionary of the Ukrainian language: Connectors]. Kherson: Vydavnytstvo KhDU, 340 p. [in Ukrainian].
6. Horodenska, K. H. (2010). Spoluchnyky ukrainiskoi literaturnoi movy [Connectors of the Ukrainian literary language]: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 208 p. [in Ukrainian].
7. Hrinchenko, B. (1958). Slovar ukrainiskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]: v 4-kh tt. Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR. URL: <http://hrinchenko.com/>. (reference date: 10.02.2023). [in Ukrainian].
8. Zahnitko, A. P. (2014). Teoriia hramatyky i tekstu [Theory of grammar and text]: monohrafiia. Donetsk: DonN., 480 p. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/160>. (reference date: 20.03.2023). [in Ukrainian].
9. Zahnitko, A. P. (2012). Funktsiino-leksykohrafichna hramatyka sluzhbovosti [Functional and lexicographical grammar of service]. *Linhvistychni studii: zb. nauk. prats. Donetskyi nats. un-t.* Donetsk: DonNU. Iss. 24. P. 8–15. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=9327. (reference date: 19.01.2023). [in Ukrainian].
10. Kovtun, O. V. (2014). Funktsionalno-semantychna koreliatsiia spoluchnykiv i spoluchnykh kompleksiv u suchasniy ukrainiskii literaturnii movi [Functional-semantic correlation of connectives and connective complexes in the modern

- Ukrainian literary language]: monohrafiia. Vinnytsia: VNTU. 144 p. URL: <https://press.vntu.edu.ua/index.php/vntu/catalog/download/79/135/156-1?inline=1>. (reference date: 22.02.2023). [in Ukrainian].
11. Slynko, I. I., Huyvanyuk, N. V., Kobylyanska, M. F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy. Problemni pytannia: Navchalnyi posibnyk (Syntax of the modern Ukrainian language. Problem questions). Kyiv: Vyshcha shkola. 670 p. [in Ukrainian].
 12. Slovyk ukrainskoi movy. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian Language]. V 11 t. / red. kol.: I. K. Bilodid (holova) et al. Kyiv: Naukova dumka. URL: <http://sum.in.ua/>. (reference date: 17.03.2023). [in Ukrainian].
 13. Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: in 20 vol. Vol. 1–13. URL: <https://sum20ua.com/>. (reference date: 23.03.2023). [in Ukrainian].
 14. Khrystianinova, R. O. (2019). Asemantychni spoluchnyky i (ї), a v skladnosuriadnykh ta synkretychnykh suriadno-pidriadnykh rechenniakh [Asemantic conjunctions i (ї), a in complex ordinal and syncretic ordinal-subordinate sentences]. *Mova: klasychne – moderne – postmoderne*. No. 5. P. 139–157. URL: <http://lcmp.ukma.edu.ua/article/view/197080>. (reference date: 15.02.2023). [in Ukrainian].
 15. Khrystianinova, R. O. (2012) Skladnopidriadni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Complex sentences in the modern Ukrainian literary language]: monohrafiia. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychi dim Dmytra Buraho. 368 p. [in Ukrainian].
 16. Shytyk, L. V. (2014). Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odynts v ukrainskii literaturnii movi [Synchronous transition of syntactic units in the Ukrainian literary language]: monohrafiia. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A., 474 p. [in Ukrainian].
 17. Shytyk, L. V. (2009). Fenomen synkretyzmu v proiektivni na movni rivni [The phenomenon of syncretism in the projection on linguistic levels]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii «Filolohichni nauky»*. Cherkasy. Iss. 169. P. 132–145. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/2167/>. (reference date: 10.03.2023). [in Ukrainian].
 18. Shytyk, L. V. (2018). Funktsiini analohy spoluchnykiv: status, typolohiia [Functional analogues of conjunctions: status, typology]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Filolohichni nauky*. Kyiv: Milenium. Iss. 292. P. 54–66. URL: <http://dglib.nubip.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8052>. (reference date: 04.03.2023). [in Ukrainian].
 19. Yasakova, N. Yu. (2001). Hramatychna semantyka analitychnykh spoluchnykiv pidriadnosti u strukturi skladnoho rechennia [Grammatical semantics of analytical conjunctions of subordination in the structure of a complex sentence]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 20 p. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6515>. (reference date: 17.02.2023). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 28.04.2023

Схвалено до друку: 26.05.2023